https://doi.org/10.32849/2409-9201.2025.25.40

УДК 346.62 UDC

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ КРИПТОВАЛЮТИ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

LEGAL FRAMEWORK FOR THE VIRTUAL ASSETS CIRCULATION AND THE FUNCTIONING OF THE CRYPTOCURRENCY MARKET: EXPERIENCE OF THE EUROPEAN UNION

Дмитро ІВАНЕНКО

кандидат юридичних наук, доцент

Донецький державний університет внутрішніх справ (м. Кропивницький)

https://orcid.org/0000-0002-6728-4488

Богдан ДЕРЕВЯНКО

доктор юридичних наук, професор

Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України» (м. Київ)

https://orcid.org/0000-0001-7408-8285

Олександра РОЖЕНКО

кандидат економічних наук, доцент

Університет Клайпеди (Клайпеда, Республіка Литва)

https://orcid.org/0000-0002-9358-5436

Dmytro IVANENKO

Candidate of Law, Associate Professor

Donetsk State University of Internal Affairs (Kropyvnytskyi)

Bogdan DEREVYANKO

Doctor of Law, Professor

State Organization «V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine» (Kyiv)

Oleksandra ROZHENKO

Doctor of Law, Senior Research Fellow, Head of the Department

Klaipėda University (Klaipeda, Lithuania)

Статтю присвячено особливостям правового регулювання обігу віртуальних активів згідно із законодавством Європейського Союзу та України. За мету статті поставлено комплексний порівняльно-правовий аналіз законодавчого регулювання обігу віртуальних активів в Україні та ЄС і надання пропозицій щодо удосконалення відповідного нормопроєктування в Україні. Аналізується цифровий ландшафт ринку віртуальних активів. Здійснено класифікацію активів на види згідно із концептуальним та функціональним призначенням; виокремлено особливості віртуальних активів, ство-

The article is devoted to the peculiarities of legal regulation of virtual asset circulation according to the legislation of the European Union and Ukraine. The aim of the article is to provide a comprehensive comparative legal analysis of the legislative regulation of virtual asset circulation in Ukraine and the EU, as well as to offer recommendations for improving relevant legislative drafting in Ukraine. The digital landscape of the virtual asset market is analyzed. A classification of assets is made based on their conceptual and functional purposes; the features of virtual assets created using blockchain technology are

рених за допомогою технології блокчейн, підкреслено характерні риси децентралізованих фінансів як комплексних платформ, що мають на меті створити відкриту та інклюзивну екосистему фінансових послуг шляхом використання децентралізованих застосунків на основі смарт-контрактів; вказано на токенізацію реальних активів у цифрові токени на основі блокчейну. Досліджено особливості функціонування централізованих та децентралізованих бірж. Зазначено, що централізовані біржі функціонують на основі книги ордерів, децентралізовані – на основі технології блокчейн та смарт-контрактів. Досліджено правий режим віртуальних активів, правове становище постачальників послуг на ринку віртуальних активів, організаційно-правові вимоги до них згідно з Регламентом (ЄС) 2022/858 від 30 травня 2022 року «Про пілотний режим для ринкових інфраструктур на основі технології розподіленого реєстру та про внесення змін до Регламентів (ЄС) № 600/2014 та (ЄС) № 909/2014 і Директиви 2014/65/ЄС», Регламентом (ЄС) 2023/1114 від 31 травня 2023 року Про ринки криптоактивів і внесення змін до Регламенту (ЄС) № 1093/2010 і (ЄС) 1095/2010 і Директиви 2013/36/ЄС і (ЄС) 2019/1937 та прийнятого Закону України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX. Підкреслено, що прийнятий Регламент Європейського Союзу спрямований на створення нової галузі цифрової економіки. Закон України «Про віртуальні активи» спрямований на оподаткування віртуальних активів без належних інструментів податкового адміністрування.

Ключові слова: блокчейн, віртуальний актив, правове забезпечення, нормопроєктування, законодавство, право ЄС, нормативно-правовий акт, криптовалюта, ринок криптовалюти, легалізація, смарт-контракт, децентралізований реєстр, токен, інвестування

identified; the distinctive characteristics of decentralized finance are highlighted as complex platforms aimed at creating an open and inclusive ecosystem of financial services through the use of decentralized applications based on smart contracts; the tokenization of real-world assets into digital tokens based on blockchain is noted. The article explores the functioning of centralized and decentralized exchanges. It is noted that centralized exchanges operate on the basis of an order book, while decentralized ones rely on blockchain technology and smart contracts. The legal regime of virtual assets, the legal status of virtual asset service providers, and the organizational and legal requirements for them are examined in accordance with Regulation (EU) 2022/858 of 30 May 2022 "on a pilot regime for market infrastructures based on distributed ledger technology and amending Regulations (EU) No 600/2014 and (EU) No 909/2014 and Directive 2014/65/EU," Regulation (EU) 2023/1114 of 31 May 2023 "on markets in crypto-assets and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937," and the Law of Ukraine "On Virtual Assets" of 17 February 2022 No 2074-IX. It is emphasized that the adopted EU Regulation is aimed at establishing a new sector of the digital economy. The Law of Ukraine "On Virtual Assets" is aimed at taxing virtual assets without providing adequate tools for tax administration.

Keywords: blockchain, virtual asset, legal framework, legislative drafting, legislation, EU law, regulatory act, cryptocurrency, cryptocurrency market, legalization, smart contract, decentralized registry, token, investment

Постановка проблеми. У віртуальному просторі тривалий час функціонує криптовалютний ринок, головними рисами якого є транскордонний характер, анонімність користувачів, відсутність державного контролю, перебування поза правовим полем держав. На теперішній

час, у багатьох державах триває процес легалізації віртуальних активів. У Європейському Союзі (далі – ЄС) прийнято Регламент (ЄС) 2022/858 від 30 травня 2022 року «Про пілотний режим для ринкових інфраструктур на основі технології розподіленого реєстру та про внесення змін до Регламентів (ЄС) № 600/2014 та (ЄС) № 909/2014 і Директиви 2014/65/ЄС» (далі – DLT), Регламент (ЄС) 2023/1114 від 31 травня 2023 року Про ринки криптоактивів і внесення змін до Регламенту (ЄС) № 1093/2010 і (ЄС) 1095/2010 і Директиви 2013/36/ЄС і (ЄС) 2019/1937 (далі – MiCA), що повністю набрав юридичну силу 30 грудня 2024 року. В Україні прийнято Закон «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX (далі – Закон № 2074-IX). Набрання чинності Законом № 2074-IX прив'язано до набрання юридичної сили відповідних змін до Податкового кодексу України. Тому з'ясування характерних ознак сучасного ринку віртуальних активів, їх видів та функціонального призначення, особливостей обороту, вивчення досвіду легалізації зарубіжних держав набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового регулювання відносин за посередництва обігу віртуальних активів є об'єктом дослідження таких вітчизняних науковців, як О.А. Беляневич [1], О.М. Вінник [2], Т.С. Гудима [3], Б.В. Деревянко [4; 5], Д.В. Задихайло [6], Т.І. Єфименко [7], Т.О. Коломоєць [8], М.М. Пархоменко [9], Т.Г. Попович [10], О.В. Тубань [11; 12], О.Ю. Юдін [13] та ін. Ще більша кількість робіт, присвячених проблематиці обігу криптовалют, має місце в англомовному науковому сегменті. Проте сучасні новітні особливості функціонування ринку віртуальних активів засвідчили потребу наукового пошуку щодо правового режиму та правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні згідно із законодавством ЄС. Цим зумовлена потреба у нових наукових дослідженнях відносин у царині правового забезпечення обігу криптовалют.

Метою цієї статті є комплексний порівняльно-правовий аналіз законодавчого регулювання обігу віртуальних активів в Україні та ЄС і надання пропозицій щодо удосконалення відповідного нормопроєктування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У віртуальному просторі тривалий час функціонує транскордонний ринок віртуальних активів, де завдяки технології блокчейн транзакції здійснюються без залучення посередників в особі банківських або урядових структур. Технологія блокчейн надає можливість запрограмувати необхідні риси та функціональне призначення активів. Внаслідок цього до віртуальних активів не застосовується єдина термінологія на користь різних термінів: «цифрові активи», «цифрові гроші», «криптовалюта», «криптоактив», «токен» тощо [14]. В обігу перебуває декілька тисяч найменувань віртуальних активів. Наприклад, тільки на криптобіржі Coinbase станом на 2 травня 2025 року перебувало в обігу 18 061 найменування активів [15]. І кількість видів криптовалюти постійно зростає. Держави, відомі світові бренди, медійні особистості за допомогою фахівців запускають і рекламують нові види криптовалюти.

Необхідно звернути увагу на різноманіття на ринку віртуальних активів, з'ясувати особливості технології блокчейн, види активів, елементи інфраструктури, що забезпечують обіг.

Блокчейн. Блокчейн – комплексна інформаційна технологія, що має декілька технічних рівнів. Використовується для реєстрації даних, обліку, обміну активами, відкриває ряд потенційних можливостей для різних сфер економіки. Технологія блокчейн може вивести людство на новий економічний рівень у мережі Інтернет і постати технологічною основою платежів, децентралізованого обміну, передачі активів, виконання смарт-контрактів. Вона має потенціал наступної технологічної революції, яка дорівнює появі персонального комп'ютера або мережі Інтернет [16, p. 10]. Нова технологічна основа забезпечує якісно новий рівень управлінських процесів для різних галузей економіки, пов'язаних із використанням блокчейн для цифрових інновацій. Потенціал технології блокчейн надає можливість оцінювати ринкову вартість матеріальних та нематеріальних активів, здійснювати їх токенізацію, спрощувати доступ до інвестиційної діяльності. Сфера фінансів стала першим сектором віртуальної економіки, де технологія блокчейн набула широкого поширення, свідченням чого є ринок криптовалют, який функціонує та розвивається.

Для створення протоколів блокчейн використовують різні мови програмування, наприклад: Solidity, Rust, Plutus, Aiken, Move, PyTeal, SmartPy, Ligo [17, p. 10]. За допомогою мови програмування формується концептуальне та функціональне призначення віртуального активу. Блокчейн підтримує єдину структуру даних, де неможливо замінити блоки, оскільки всі зміни записуються до ланцюга. Тобто за назвою гаманця криптовалюти можна відслідкувати усі операції за ним. Користувачі взаємодіють безпосередньо один з одним «без довіри». Така довіра закладена в основу технології, є основою функціонування блокчейн, що покладається на математичні алгоритми, криптографію, механізми консенсусу валідації транзакцій. Системи без довіри усувають посередника, користувачі взаємодіють безпосередньо один з одним. Вони мають однаковий доступ до інформації, де створено прозоре середовище, а цілісність даних має першорядне значення [18]. Завдяки відкритості операцій можна їх відслідкувати. Але завдяки анонімності фіскальні та контролюючі органи держави не знають хто є власником певного гаманця і громадянином чи підданим якої країни він є.

Мови програмування мають технічні особливості. Одні мають об'єктно-орієнтоване спрямування. Інші використовуються для написання смарт-контрактів, DeFi, децентралізованих автономних організацій (DAO), ігор, Dapps, розробки високоефективних додатків, оптимізації продуктивності, роботи з базами даних, складними типами даних тощо. Вибір мови програмування залежить від філософії проєкту, завдань, блокчейн, функціонального призначення продукту.

Швидкий розвиток технології блокчейн призводить до правової невизначеності. Тривалий час технологія та порядок її використання перебували поза правовим полем. Легалізація правовідносин, пов'язаних з використанням технологій блокчейн, має ретроспективний характер. Юридична наука не здатна забезпечити перспективний характер нормопроєктування і нормотворення. Триває науковий пошук імплементації технології блокчейн до норм приватного та публічного права, оскільки вони мають різну юридичну природу правового регулювання. Галузі так званого публічного права врегульовують відносини за участі владного суб'єкта, спрямовані на захист суспільних інтересів, забезпечують загальний правопорядок шляхом використання імперативного методу правового регулювання. Сьогодні триває імплементація блокчейн у сфері державного управління, обігу цінних паперів, надання фінансових послуг, провадження податкового адміністрування тощо. Децентралізована, відкрита, незмінна база даних на основі блокчейн має значний потенціал для трансформації публічного права. Перевагами тут є: прозорість та підзвітність публічних даних, власниками яких є органи державної влади (державні реєстри, державні кадастри); автоматизація на основі смарт-контрактів управлінських процесів (державна реєстрація, надання адміністративних послуг, ліцензування); безпека даних внаслідок стійкості блокчейн до несанкціонованого доступу; спрощення інформаційної взаємодії громадян з публічними інституціями та ін. Недоліками є: складність нормопроєктування і нормотворення щодо правового режиму блокчейн в публічних відносинах управління, внаслідок чого відсутня комплексна правова база; складність прив'язки до певної державної юрисдикції за наявності іноземного елементу; незмінність даних блокчейн вступає у суперечку з політикою щодо розкриття персональних даних та ін. Для повноцінного запровадження необхідно подолати правові, організаційні, технологічні виклики, що потребує ведення послідовної нормопроєктної діяльності.

Галузі так званого приватного права врегульовують відносини між юридично рівними суб'єктами щодо приватних інтересів на основі диспозитивного методу правового регулювання. Технологія блокчейн змінює підходи до укладання та виконання цивільно-правових угод, правового механізму передачі прав, управління активами. Автоматизація виконання на основі смарт-контрактів може бути застосована до багатьох видів цивільно-правових угод, що усуває потребу у послугах таких посередників, як нотаріуси, державні реєстратори, брокери, банківські установи. Незмінність ланцюга записів на блокчейн забезпечує високий рівень довіри між сторонами, забезпечує їх незмінною доказовою базою. Токенізація реальних активів, можливість їх поділу на частки відкриває нові можливості дистанційного інвестування. Тому нормопроєктування має спрямовуватися на розробку

положень нормативних актів, покликаних сприяти адаптації технології блокчейн до об'єктів цивільних прав, належному засвідченню прав та обов'язків власників віртуальних активів, функціонуванню правового механізму передачі права тощо.

Bitcoin. Найперша децентралізована криптовалюта, своєрідна електронна форма грошей. Термін використовується на позначення цифрової валюти, грошового сурогату, децентралізованого реєстру, протоколу, екосистеми. Зазначені функції мають фундаментальні відмінності. По-перше, Bitcoin – назва однорангової peer-to-peer мережі, захищеної криптографічними методами. По-друге, Bitcoin – децентралізований публічний реєстр на основі технології блокчейн. По-третє, Bitcoin використовується для позначення протоколу, що постійно розвивається як програмне забезпечення з відкритим вихідним кодом [19]. Bitcoin відкрив нову еру у галузі цифрових фінансів. З'явився новий віртуальний об'єкт на основі технології блокчейн. Ця ознака відокремлює його від інших цифрових об'єктів, врегульованих нормами законодавства про цінні папери, фінансові послуги, інтелектуальну власність. Транзакції без довіри та посередника в особі урядових або фінансових структур відкрили нову еру укладання та виконання цивільно-правових угод, в яких роль нотаріуса, державного реєстратора, фінансової установи з оформлення та посвідчення виконує програмний алгоритм, забезпечений криптографією та механізмом консенсусу валідації транзакцій, де технологія блокчейн забезпечує прозоре середовище, цілісність даних, інклюзивність доступу. Такий підхід не змушує дотримуватися поширених юридичних категорій – авторитет, довіра, ділова репутація та ін.

Altcoin. Термін, що позначає криптовалюти, відмінні від Bitcoin. Altcoins є відгалуженням Bitcoin шляхом внесення суттєвих змін до коду протоколу блокчейн. Вони мають схожий алгоритм майнінгу або функціонування гаманця. Метою створення є вищий рівень приватності та анонімності для забезпечення електронних платежів [20, p. 7]. Як своєрідні послідовники найпершого виду криптовалюти, значна кількість Altcoins створені як модифіковані копії Bitcoin. Кожен Altcoin має власні функції, пропонує визначений спектр використання. Altcoins мають високий рівень волатильності.

Стейблкоїни. Це види криптовалют зі стабільною ринковою ціною, що забезпечується прив'язкою до іншого активу. Більшість стейблкоїнів прив'язана до долара США, інші – до криптовалют, дорогоцінних металів, цінних паперів тощо. Прив'язка до активу убезпечує стейблкоїни від надмірної волатильності, що зазвичай має місце на ринку криптовалют. Іншими факторами, що впливають на правовий режим обігу стейблкоїнів, є: мережа блокчейн; валюта прив'язки; бізнес-модель; країна реєстрації проєкта; присутність на криптовалютній біржі [21]. Отже, характерними рисами стейблкоїнів є стабільність курсу, децентралізований характер, анонімність для власника, інклюзивність, безпека. Користувач отримує можливість зафіксувати прибуток на криптобіржі в режимі спотової, маржинальної, ф'ючерсної торгівлі, отриманий внаслідок волатильності активів. Правовий режим фінансового забезпечення стейблкоїну визначається законодавством країни реєстрації проєкта або законодавством країни користувача.

Невзаємозамінні токени (далі – NFT). Це унікальні цифрові активи на основі технології блокчейн, що забезпечує автентичність, право власності, безпеку NFT. Використовуються у сфері цифрового мистецтва, обігу колекційних предметів, в іграх, музиці, розрахунках за нерухомість. Сфери використання відкрили шлях для блокчейн мереж з підтримкою смарт-контрактів, що відстежують походження NFT, управляють правом власності та ін. [22]. Таким чином, NFT мають наступні характерні риси: унікальність, невзаємозамінність, рідкість. Використовуються NFT для підтвердження права власності, розширюють можливості власності у віртуальному середовищі та взаємодії в екомережі. Такий підхід забезпечує належне підтвердження права власності, подільність на частини цифрових речей, взаємодію з різними застосунками, програмованість функцій NFT, дефіцитність, прозорість.

Децентралізовані фінанси (далі – DeFi). DeFi є поєднанням віртуальних активів та їх функцій на основі комплексних платформ, екосистемою фінансових програм на блокчейн, що має на меті створити відкриту, інклюзивну, прозору, доступну екосистему фінансових послуг.

Функціонують без централізованих посередників. Користувачі зберігають контроль над активами, взаємодіють з екосистемою за допомогою децентралізованих застосунків (далі – DApps) на основі смарт-контрактів [23]. DApps уможливили кредитування та здійснення інших фінансових операцій. Смарт-контракти відіграли ключову роль в еволюції технології блокчейн, сформували нову парадигму DApps [17]. У сфері DeFi набула поширення токенізація – процес конвертації реальних активів у цифрові токени на блокчейні [24, p. 193-196]. Отже, DeFi є динамічним сектором цифрових фінансів, що ґрунтується на блокчейн та смарт-контрактах за відсутності централізованого контролю. DeFi контролюються користувачами за допомогою смарт-контрактів, що в автоматичному режимі виконують умови угод. Транзакції фіксуються у відкритому децентралізованому реєстрі. Це створює можливість користувачам надавати свої криптоактиви у борг, оформлювати позики та ін. Динамічність DeFi, глобальний характер, невизначеність щодо класифікації токенів, що використовуються DeFi з точки зору чи є вони цінними паперами, товаром, токеном – ускладнює розробку та адаптацію відповідного законодавства. Тому важко забезпечити належний рівень захисту інвесторів, визначення належного суду.

Основою інфраструктури ринку віртуальних активів є біржі. У сфері торгівлі криптовалютою переважають централізовані біржі (надалі – CEX). Вони функціонують як ринок акцій на основі книги ордерів – електронний список заявок упорядкований за рівнем ціни. Транзакції на основі книги ордерів обумовлюють централізацію такої моделі біржі. CEX підтримують банківські перекази. Служба підтримки допомагає користувачам при втраті доступу до облікового запису, помилках з транзакціями криптовалют тощо [25]. Такий принцип організації діяльності CEX надає можливість залучити значну кількість користувачів, підтримати високий рівень торгівлі, забезпечувати ліквідність. Інтуїтивний інтерфейс CEX надає можливість користувачам легко опанувати сервіси. P2P-шлюзи забезпечують переток фіатних грошей у криптовалюту і навпаки. CEX забезпечує високий рівень безпеки щодо збереження активів. CEX орієнтуються на локальне законодавство держав, політику попередження відмивання «брудних» грошей та фінансування тероризму.

Стрімкий розвиток технологій призвів до відкриття децентралізованих бірж (надалі – DEX). Користувачі DEX зберігають контроль над активами, взаємодіють без посередників за допомогою смарт-контрактів. DEX забезпечує зберігання коштів і не передбачає верифікацію особи (KYS). Використання DEX передбачає створення гаманця. Анонімність DEX стимулює залучення нових клієнтів. На DEX відсутня служба підтримки. Тому помилки користувачів є незворотними і невиправними. DEX приймають банківські платежі через сторонніх провайдерів [25]. Відсутність посередників, контроль над активами, некастодіальні гаманці, підвищений рівень безпеки DEX, анонімність, смарт-контракти призвели до популярності DEX, що стали важливою частиною DeFi. Використання DEX вимагає від користувачів наявність вузькопрофільних технічних та фінансових знань.

Регламент (ЄС) 2022/858 від 30 травня 2022 року «Про пілотний режим для ринкових інфраструктур на основі технології розподіленого реєстру та про внесення змін до Регламентів (ЄС) № 600/2014 та (ЄС) № 909/2014 і Директиви 2014/65/ЄС» (далі – DLT) дозволив імплементувати технологію блокчейн для торгівлі, клірингу та розрахунків з переказними цінними паперами, що свідчить про токенізацію цінних паперів згідно з правилами регулювання відносин на фінансовому ринку ЄС. «Юридичні дебати сфокусовані на первинному ринку. Вторинний ринок привертає значно менше уваги. Можливість перепродавати токени, в ідеалі з прибутком, є ключовим аспектом інвестування. Відсутність перспективи продажу в усталених ринкових структурах може значно знизити привабливість інвестицій. Аналогічно, наявність усталеної, але нерегульованої ринкової структури ускладнить формування довіри інвесторів у довгостроковій перспективі» [26, p. 3]. Зазначена позиція акцентує увагу на потребі існування легальної інфраструктури постачальників послуг на крипторинку, що забезпечує у рамках правового поля випуск, зберігання, обіг криптовалют, надання інших фінансових операцій з віртуальними активами. Одним із головних аспектів такої інфраструктури є захист прав інвесторів, попередження витоку інсайдерської інформації,

проведення політики попередження відмивання брудних грошей та фінансування тероризму (це пояснюється тим, що запровадження інноваційних технологій несе потенційні ризики для фінансового сектору держави). DLT передбачив видачу спеціальних дозволів на період до шести років з метою адаптації операторам ринкових інфраструктур DLT бізнес-моделей, зібрати релевантну інформацію про функціонування пілотного проєкту для Європейського управління з цінних паперів і ринків (ESMA) та Європейської Комісії для переходу до нової регуляторної бази після звітів.

Логічним та послідовним кроком стало прийняття MiCA. Врегульовує вимоги допуску криптоактивів для торгівлі, нагляду за постачальниками й емітентами криптоактивів, правила захисту власників криптоактивів, заходи попередження витоку інсайдерської інформації. MiCA не поширює правове регулювання на об'єкти, що кваліфікуються як фінансові інструменти, депозити, грошові кошти, страхування, пенсійні фонди та ін. MiCA уніфіковано види послуг що надаються на крипторинку. Встановлено єдині вимоги для: 1) емітентів криптоактивів, що не були врегульовані іншими актами ЄС на ринку фінансових послуг; 2) постачальників послуг у сфері обігу криптоактивів. Визначено контрольні та наглядові інституції на національному рівні та наднаціональному щодо діяльності суб'єктів на крипторинку [27]. Прикладом дії MiCA є ситуація зі стейбкоїном USDT, що вибув з обороту на криптобіржах ЄС. Замість нього в оборот було допущено стейблкоїн USDC. Компанія емітент отримала відповідну ліцензію в ЄС та систематично проводить публічний аудит резервів фінансового забезпечення.

Спроби правового врегулювання відносин, що передбачають використання технології блокчейн, смарт-контрактів, криптовалют, криптотокенів, базуються на законодавстві про цінні папери, де віртуальні активи розглядаються як похідні від них. MiCA та DLT недостатньо враховують юридичну природу приватного права. Криптотокен як технологічне втілення прав та обов'язків або їх поєднання становить собою цифровий запис, що фіксує їх наявний та потенційний стан. Регулювання відносин у межах технології блокчейн нормами публічного права щодо цінних паперів має обмежувальний характер. Правове регулювання відносин у межах застосування блокчейн необхідно прив'язати до системи юридичних прав приватного права, де характерними рисами є відкритість, свобода договору, інклюзивність цифрових ринків. Тому правове регулювання обігу криптотокенів та роботи технології блокчейн повинні бути засновані на комбінованому підході до норм публічного та приватного права для збереження гнучкості, відкритості, сприяння подальшим інноваціям [28].

Отже, легалізація віртуальних активів у ЄС розпочалась із використання технологій розподіленого реєстру у сфері цінних паперів та надання певних фінансових послуг згідно з вимогами DLT. Але довгострокова перспектива потребувала відповідної інфраструктури ринку криптовалют, визначення правового становища постачальників послуг на ринку. Внаслідок цього було прийнято MiCA, який поступово набирав юридичної сили. Наприклад, останні зміни стосувались asset-referenced токенів (стейбкоїнів). Тому компанії емітенту потрібно отримати дозвіл від Національного компетентного органу (NCA) у країні ЄС, розкрити інформацію для клієнтів, забезпечити стейблкоїн достатніми резервами. Першим стейблкоїном, що отримав відповідний дозвіл у ЄС, є USDC від компанії Circle [29]. Використання законодавства про цінні папери для легалізації віртуальних активів є вимушеним кроком. Поява нового цифрового об'єкта, забезпеченого технологією блокчейн, що не потребує посередників для його обороту, обумовила тривалий пошук правового механізму регулювання. Тому на даному етапі правове регулювання відносин з віртуальними активами має подвійну правову природу. Норми публічного права визначають правовий режим використання технології блокчейн щодо цінних паперів та віртуальних активів, встановлюють вимоги до постачальників послуг на ринку віртуальних активів у ЄС, регламентують порядок здійснення нагляду за діяльністю постачальників послуг на ринку. Внаслідок цього норми публічного права мають першочергове значення для регулювання відносин на крипторинку у ЄС. Норми приватного права щодо віртуальних активів відіграють другорядну роль, оскільки

лише визначають загальні питання прав та обов'язків власників віртуальних активів, а доктринальне бачення права власності та інших речових прав на віртуальні активи перебуває на стадії формування. У підсумку, норми DLT та MiCA закладають підвалини нової цифрової галузі економіки.

В Україні триває процес легалізації віртуальних активів, що має на меті визначити їх правовий режим серед інших об'єктів права, встановити правові засади обігу та сформувати порядок проведення операцій з такими активами. Правовідносини, пов'язані з оборотом віртуальних активів, права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики, врегульовано нормами Закону України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX. Прикінцеві та перехідні положення Закону № 2074-IX визначили, що моментом набрання чинності буде набрання чинності законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами [30].

Стаття 1 Закону № 2074-IX визначає поняття «віртуальний актив» «як нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав» [30].

Вказане поняття потребує детального аналізу з точки зору реалій ринку криптоактивів.

Перша ознака «нематеріальне благо» закріплює електронну форму існування активу у віртуальному просторі. При цьому, закріплене поняття не містить ознак що відокремлюють його від об'єктів права інтелектуальної власності, цінних паперів, фінансових послуг врегульованих нормами Законів України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX, «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14 грудня 2021 року № 1953-IX, «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 року № 1591-IX, «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV та ін.

Друга ознака «об'єкт цивільних прав» визначена в аспекті норм статті 1791 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) як цифрова річ у віртуальному просторі, що має майнову цінність. Такий підхід є помилковим, оскільки криптовалюта та інші віртуальні активи забезпечені технологією блокчейн. Формальне поширення норм ч. 2 ст. 1791 ЦК України на поняття «віртуальний актив» не розкриває технічну природу та юридичне призначення такого активу, не забезпечує потреби цивільного обороту.

Третя ознака «вартість» потребує вдосконалення, оскільки вартість активу формується на крипторинку на основі попиту та пропозиції. Цифрове представлення вартості є характерним для неформального поняття «токен», яке стало поширеним у криптоспільноті. Як правило, після первинної публічної пропозиції (ICO) «токен» отримує свою ринкову вартість. Актив має цінність поки на нього існує попит на крипторинку. У випадку втрати цінності, він перетворюється на сукупність даних в електронній формі щодо яких криптобіржа проводить процедуру делістингу.

Четверта ознака «виражене сукупністю даних в електронній формі» потребує вдосконалення. Мова програмування та закладений функціонал визначають ознаки та призначення віртуального активу на ринку. Актив готується емітентом у певній блокчейн мережі, а потім допускається криптобіржою до торгів. Тобто така «сукупність даних» потребує наявності відповідної інфраструктури.

П'ята ознака «існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів» має формальний характер, оскільки віртуальний актив перебуває у віртуальному просторі, поза правовим полем, а постачальники відповідних послуг на крипторинку не мають легалізованого статусу в Україні, адже зареєстровані на території інших держав.

Шоста ознака «посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав» також має вади, оскільки зміст права власності становлять право володіння, користування, розпоряджання. При цьому, законодавство не допускає грошові сурогати,

використання віртуальних активів як способу оплати та/або обміну. Віртуальні активи не є засобом платежу на території України та не можуть бути предметом обміну на майно (товари), роботи чи послуги. У підсумку, віртуальний актив може здійснювати оборот тільки у віртуальному середовищі, оскільки відсутні правові механізми укладення цивільно-правових угод з такими об'єктами.

Право власності на віртуальні активи набувається: внаслідок створення; вчинення та виконання правочину; на підставі норм закону або рішення суду; засвідчується володінням ключа. Закон № 2074-IX визначив випадки коли володілець ключа не є його власником [30]. Такий підхід є нелогічним, оскільки виокремлюється два об'єкти – ключ та віртуальний актив. Цей же Закон виокремлює забезпечені та незабезпечені віртуальні активи. Незабезпечені активи не посвідчують майнових прав. Забезпечені посвідчують майнові права, вимоги на інші об'єкти цивільних прав, зокрема [30]. Такий поділ носить умовний характер. Забезпечений актив прив'язується до певного ліквідного об'єкта. В Україні поки відсутній правовий механізм такого забезпечення забезпеченого активу. Незабезпечені активи не посвідчують майнових прав. Такий актив існує на основі відповідного блокчейн. Це самодостатній ринок, що перебуває поза правовим полем де жодна країна не змогла перетягнути цей сектор у площину публічно-правового регулювання. А такий об'єкт становить грошове вираження вартості.

Отже, легалізація поняття «віртуальний актив» через норми цивільного законодавства є невдалою спробою, а тому потребує вдосконалення. Існуюче визначення містить ряд недоліків, внаслідок яких неможливо зрозуміти зміст самого поняття, застосувати положення законодавства для належного правового регулювання. Цифрові об'єкти потребують нового доктринального обґрунтування з точки зору ознак самого об'єкта, його прив'язки до відносин власності та інших речових прав, правових механізмів набуття та припинення прав. Позитивним моментом є відокремлення дії Закону № 2074-IX від правовідносин, пов'язаних з електронними грошима, цінними паперами та їх деривативними контрактами.

Закон № 2074-IX визначив права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів. Серед учасників необхідно виокремити: користувачів послуг; суб'єкти, що надають послуги із зберігання або адміністрування віртуальних активів чи ключів віртуальних активів; суб'єкти, що надають послуги з обміну віртуальних активів; суб'єкти, що надають послуги з переказу віртуальних активів; суб'єкти, що надають посередницькі послуги. Встановлено вимоги: до розміру статутного капіталу постачальників послуг; керівників, головного бухгалтера, власників істотної участі та кінцевих бенефіціарних власників постачальників послуг [30]. Визначені Законом № 2074-IX вимоги до надавачів послуг свідчать про спробу розбудови ринку віртуальних активів в Україні. Нові види діяльності на крипторинку потребують «паспортизації» та внесення нових секцій до КВЕД.

Закон № 2074-IX встановив принципи державного регулювання обороту віртуальних активів. Державне регулювання відносин на ринку забезпечених віртуальних активів уповноважений здійснювати Національний банк України, незабезпечених віртуальних активів – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку [30]. Закріплені повноваження зазначених суб'єктів сфокусовані на діяльності постачальників відповідних послуг. Оскільки їх фактично немає в Україні, такий підхід спрямований на перспективу, потребує прив'язки до положень MiCA, оскільки вітчизняні власники віртуальних активів поки воліють користуватися послугами зарубіжних компаній.

Таким чином, можна констатувати, що вітчизняне законодавство у сфері обігу віртуальних активів перебуває на стадії формування. Поняття віртуальних активів потребують більш детального врегулювання характерних ознак, зважаючи на технічну природу блокчейн, відокремлення їх від інших об'єктів та фінансових послуг, врегульованих нормами законів України «Про авторське право і суміжні права», «Про фінансові послуги та фінансові компанії», «Про платіжні послуги», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» та ін. Визначені види віртуальних активів є аналогічними MiCA. Вимоги до постачальників послуг мають загальний характер, потребують детального правового врегулювання. Особливо це

стосується правового механізму емісії та обігу забезпечених віртуальних активів. Прив'язка набрання юридичної сили Законом України «Про віртуальні активи» свідчить про намагання законодавця поширити правовий механізм державного регулювання, державного контролю та нагляду, податкового адміністрування на віртуальні активи у віртуальному просторі. Але недосконаліть чинного законодавства, самодостатність віртуального простору, запит користувачів на анонімність, недієвість традиційних методів державного регулювання роблять поставлені завдання недосяжними.

Висновки

У межах ЄС було сформоване комплексне законодавство у сфері обігу віртуальних активів, спрямоване на розвиток інноваційної цифрової галузі економіки та захист прав споживачів. У межах ЄС виділяється поняття віртуального активу; наводяться його ознаки що відповідають характерним ознакам блокчейн; визначено види віртуальних активів, вимоги до постачальників послуг на ринку віртуальних активів; у цілому врегульовано правовий механізм нагляду за ринком віртуальних активів на національному та наднаціональному рівні. Існуюча редакція викликає ризик зарегулювання ринку, підвищує витрати на адміністрування, знижує рівень анонімності користувачів. Під час нормопроєктування в Україні слід враховувати позитивний і особливо негативний досвід регулювання відносин на ринку криптовалют у ЄС.

Україна перебуває на початковому етапі формування законодавства у сфері обігу віртуальних активів. Існуюча редакція спрямована на встановлення державного контролю за обігом віртуальних активів, має фіскальний характер, не пропонує стимулів для легалізації активів. Визначене поняття віртуального активу носить умовний характер і не містить характерних ознак. Проте уже сьогодні на основі практики і законодавства (переважно допоки нечинного) можна виявити і схарактеризувати основні види віртуальних активів, визначити вимоги до емітентів та постачальників послуг, пов'язаних з оборотом таких активів. Закон України «Про віртуальні активи» не набув чинності, проте уже зрозуміла потреба у його вдосконаленні. Існуюча нормативна база сьогодні не є життєздатною для регулювання діяльності на ринку віртуальних активів.

Тематика дослідження має багатоаспектний характер, потребує подальших наукових доробок. Особливо це стосується нормопроєктування в умовах використання технологій блокчейн, які не потребують посередників, централізованих органів управління, де зареєстровані дані мають цілісний характер і є прозорими для користувачів екомережі. У законодавстві допоки відсутні такі категорії, як ділова репутація, авторитет, справедливість, компроміс, що заміняються алгоритмами програмування та простими математичними формулами. З'являється нова галузь цифрової економіки, де основними суб'єктами господарювання є FinTech компанії, які поєднують фінансові послуги із сучасними IT-технологіями та IT-застосунками. Їх правовий статус та правовий режим їх діяльності повинні бути предметом наступних наукових розвідок.

Посилання:

1. Oksana Vinnyk, Olena Belianevych, Nino Patsuriia, Galyna Myronova and Svitlana Seminoh (2022). Legal regulations of digital economy during pandemic. International Journal of Public Law and Policy. June 24, 2022. Pp. 328-345. https://doi.org/10.1504/IJPLAP.2022.124434

2. Vinnyk, Oksana (2022). Digital rights and digital responsibilities amidst war and other threats to social welfare. Entrepreneurship, Economy and Law, 2, 101–107, doi https:// doi.org/10.32849/2663-5313/2022.2.16

3. Hudima, T., Ustymenko, V., Dzhabrailov, R., Chernykh, O. (2022). Features of legal regulation of virtual assets in Ukraine: de-facto vs de-jure. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 5(46), 137—148. https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3844 (in Ukrainian).

4. Bogdan Derevyanko, Nadiia Ivanchenko, Oleksandr Podskrebko, Alina Prylutska, Olha Turkot. (2023). On pros and cons of legitimizing cryptocurrency (case study of Ukraine). Social and legal studios. 6(3), 9–15. https://doi.org/10.32518/sals3.2023.09

5. Derevyanko, Bogdan, Turkot, Olha (2022). Legal regulation of cryptocurrency relations with in Ukraine: EU experience. Entrepreneurship, Economy and Law, 3, 56–61, doi: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.3.07

6. Vinnyk, O., Zadykhaylo, D., Honcharenko, O., Shapovalova, O., Patsuriia N. (2021). Economic and Legal Policy of the State in the Field of Digital Economy. International Journal of Criminology and Sociology, no. 10, Pp. 383–392.

7. Iefymenko, T.I., and Dmytrenko, T.L. (2025). Development and Integration of Digital Currencies in the Virtual Asset Market. Sci. innov., 21(2), 3–14. https://doi.org/10.15407/scine21.02.003

8. Derevianko B.V., Kolomoiets T.O., Kolpakov V.K. Cryptocurrency as an object of bankruptcy procedures. Juridical scientific and electronic journal. 2024. № 3. S. 655–658. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/158 (in Ukrainian).

9. Parkhomenko M.M., Tuban O.V. Types of cryptocurrencies and features of their circulation: legal aspects. Juridical scientific and electronic journal. 2024. № 10. S. 149–153. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/34 (in Ukrainian).

10.Vinnyk O.M., Popovych T.H., Derevianko B.V. Regulation of digital economy relations: certain aspects. Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. 2022. Tom 29. № 3. S. 181–204. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-3-181 (in Ukrainian).

11.Tuban O. Certain features of the legal regime for cryptocurrency transactions. Entrepreneurship, Economy and Law. 2023. № 6. S. 16–23. DOI https://doi.org/10.32849/2663-5313/2023.6.03

12.Tuban O. Development of relations in the field of cryptocurrency circulation and the formation of relevant legislation in Ukraine. Entrepreneurship, Economy and Law. 2023. № 5. S. 18–24. DOI https://doi.org/10.32849/2663-5313/2023.5.03

13.Yudin O.Iu. Concepts and signs of cashless settlements in national and foreign currency, cryptocurrency. Juridical scientific and electronic journal. 2024. № 4. S. 271–275. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/62 (in Ukrainian).

14.Zoltán Veres, 'Szempontok a kriptopénzek fogalmának és természetének megértéséhez', Új Magyar Közigazgatás, Vol. 16, Issue 1, 2023, pp. 19–26.

15.Cryptocurrency. Coinbase. URL: https://www.coinbase.com/ru/explore

16.Melanie Swan. Blockchain: Blueprint for a new economy. O'Reilly Media. Gravenstein Highway North, Sebastopol, CA. 2015. 196 p.

17.Massimo Bartoletti, Lorenzo Benetollo, Michele Bugliesi, Silvia Crafa, Giacomo Dal Sasso, Roberto Pettinau, Andrea Pinna, Mattia Piras, Sabina Rossi, Stefano Salis, Alvise Spanò, Viacheslav Tkachenko, Roberto Tonelli, Roberto Zunino Smart contract languages: A comparative analysis, Future Generation Computer Systems, Volume 164, 2025 https://doi.org/10.1016/j.future.2024.107563

18.Yaga, D., Mell, P., Roby, N., & Scarfone, K. (2019). Blockchain technology overview. arXiv preprint arXiv:1906.11078. https://doi.org/10.6028/NIST.IR.8202

19.Arunmozhi Manimuthu, Raja Sreedharan V., Rejikumar G., Drishti Marwaha. A Literature Review on Bitcoin: Transformation of Crypto Currency Into a Global Phenomenon. IEEE Engineering Management Review. P. 28–35. 10.1109/EMR.2019.2901431

20.Rainer Alt, Stefan Huch. Fintech Dictionary. Terminology for the Digitalized Financial World. Springer Gabler Wiesbaden. 2022. 234 p. https://doi.org/10.1007/978-3-658-36056-6

21.Hanna Kołodziejczyk, Klaudia Jarno. Stablecoin – the stable cryptocurrency. Studia BAS. 3(63) 2020. S. 155–170. https://doi.org/10.1108/978-1-80455-320-620221007

22.Diptiben Ghelani. What is Non-fungible token (NFT)? A short discussion about NFT Terms used in NFT. Authorea. October 04, 2022. DOI: 10.22541/au.166490992.24247550/v1

23.Auer, R., Haslhofer, B., Kitzler, S. et al. The technology of decentralized finance (DeFi). Digit Finance. 6, 55–95 (2024). https://doi.org/10.1007/s42521-023-00088-8

24.Udo Milkau. Decentralized Finance und Tokenisierung. Schäffer-Poeschel Stuttgart. 2023. 344 s. URL: 10.34156/978-3-791-05792-7

25.Sascha Hägele. Centralized exchanges vs. decentralized exchanges in cryptocurrency markets: A systematic literature review. Published online: 18 May 2024. https://doi.org/10.1007/s12525-024-00714-2

26.Philipp Maume, Finn Kesper. The EU DLT Pilot Regime for Digital Assets [pre-publication]. European Company Law. Volume 20, Issue 6 (2023). Pp. 118–126 https://doi.org/10.54648/eucl2023039

27.Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) № 1093/2010 and (EU) № 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32023R1114

28.Mindaugas Kiskis. Private law framework for blockchain. Front. Blockchain, 11 April 2024. Sec. Blockchain Economics. Volume 7. 2024 https://doi.org/10.3389/fbloc.2024.1205461

29.USDC stablecoin issuer first to receive EU license under new MiCA rules. URL: https://minfin.com.ua/ua/2024/07/03/130304313/

30.On virtual assets: Law of Ukraine dated February 17, 2022 No. 2074-IX. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2023. No. 15. Art. 51. (in Ukrainian).

Статтю було подано	04.04.2025	The article was submitted
Статтю було прийнято	18.04.2025	The article was accepted